

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-17>

УДК 364

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПЛИВУ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

CURRENT TRENDS IN THE IMPACT OF TRANSFORMATION ON THE FORMATION OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION OF UKRAINE

Тиха Ольга Іванівна

аспірантка,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9403-1953>**Tykha Olha**

Ivan Franko National University of Lviv

Сфера соціального захисту населення України є комплексною системою, що охоплює низку програм та політик, що спрямовані на забезпечення добробуту та благополуччя громадян. Український уряд працює над реформами, спрямованими на підвищення ефективності та результативності програм соціальної допомоги. Ці реформи включають запровадження механізмів перевірки нужденності та адресності для кращого виявлення та надання допомоги тим, хто її потребує, а також зусилля зі зниження рівня корупції та забезпечення прозорості надання пільг. Все більшого значення набуває залучення організацій громадянського суспільства та соціальних партнерів до формування політики та програм соціального захисту. Заохочення соціального діалогу та взаємодія з різними зацікавленими сторонами може допомогти забезпечити, щоб заходи соціального захисту відповідали різноманітним потребам населення та були ефективно реалізовані. Метою статті є розкрити зміст трансформаційних змін у побудові сфери соціального захисту населення в Україні для опрацювання комплексу пропозицій задля забезпечення економічної безпеки та ефективної реалізації соціальної політики в Україні.

Ключові слова: соціальний захист, державне регулювання, цифровізація надання соціальних послуг, економічна безпека, повоєнне відновлення.

Ukraine's social welfare system is a comprehensive system that encompasses a number of programs and policies aimed at ensuring the welfare and well-being of citizens. The Ukrainian government is working on reforms aimed at improving the efficiency and effectiveness of social assistance programs. These reforms include the introduction of means-testing and targeting mechanisms to better identify and provide assistance to those in need, as well as efforts to reduce corruption and ensure transparency in the delivery of benefits. The involvement of civil society organizations and social partners in the formulation of social protection policies and programs is becoming increasingly important. Encouraging social dialogue and engaging with different stakeholders can help ensure that social protection measures meet the diverse needs of the population and are effectively implemented. The purpose of the article is to reveal the content of transformational changes in the construction of the social protection system in Ukraine in order to develop a set of proposals to ensure economic security and effective implementation of social policy in Ukraine. Today, society and the state are facing new challenges to overcome the crisis caused by Russian military aggression. An increase in the number of business entities that have lost the ability to operate, mass migration, outflow of economically active population, and an increase in the number of internally displaced persons have led to a sharp decline in household incomes, rising unemployment, and a shortfall in tax revenues to the country's budget. As a result, the implementation of public policy, and especially the social protection sector in Ukraine, is being transformed to ensure economic and national security. In recent years, the legislative and executive authorities of Ukraine have been paying more attention to the development of the social sphere and improvement of social protection of the population, which is reflected in the adoption of certain social laws, a slight increase in investment in human capital, and partial implementation of targeted principles of support for various social groups. Almost all political blocs and parties have identified social issues as key in their election programs. However, there is a large discrepancy between declarations of ideas and constitutional principles of the welfare state, on the one hand, and the actual practice of public authorities in ensuring and implementing social policy, on the other.

Keywords: social protection, state regulation, digitalization of social services provision, economic security, post-war reconstruction.

Постановка проблеми. Сфера соціального захисту відіграє важливу роль у розвитку держави та суспільства загалом. В умовах сьогодення, тобто в умовах російської військової агресії, соціальний захист населення є затребуваним для ще більшої кількості верств населення. Відчуття війни та її наслідки впливають на кожного індивіда, що зумовлює державу вчасно реагувати та надавати потрібну підтримку для населення. Суспільний розвиток задля забезпечення ефективного функціонування економіки, мова про який йшла у довоєнний час, втратив свою актуальність. Сьогодні, суспільство та держава отримують нові виклики щодо подолання кризових моментів, що спричинила російська військова агресія. Зростання кількості суб'єктів господарювання, що втратили можливість провадити свою діяльність, масова міграція населення, відтік економічно активного населення, зростання кількості внутрішньо-переміщених осіб спричинили різке зменшення доходів серед населення, зростання безробіття, недоотримання податкових надходжень у бюджет країни. В результаті цього, відбувається трансформація провадження державної політики, а особливо, сфери соціального захисту населення в Україні задля забезпечення економічної та національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематиці сфери соціального захисту населення приділяли увагу такі вітчизняні вчені як Жук О. [4], Багмет Н., Дерега В. [12], Самойленко Н. [10], Хожило І. [11], Грень Т. [2], Дубич К. [3], Лопушняк Г. [6], Гітіс Т., Чемерис Є., Антонова В., Носаньова А. [1] та інші. Аналіз ефективності реалізації соціального захисту населення України в умовах війни та повоєнного відновлення сприятиме віднайденню шляхів підвищення ефективності реалізації окремих програм соціального захисту.

Постановка завдання. Метою статті є розкрити зміст трансформаційних змін у побудові сфери соціального захисту населення в Україні для опрацювання комплексу пропозицій задля забезпечення економічної безпеки та ефективної реалізації соціальної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика реалізації державної політики щодо соціального захисту населення, в умовах російської військової агресії, є затребуваною та актуальною.

Провівши аналіз наукових джерел, погоджуємося з думкою М. Багмета, що «ефек-

тивна система соціального захисту – це не тільки засіб досягнення міжнародних стандартів рівня життя, але й інструмент підтримки існуючого конституційного ладу, досягнення соціальної справедливості та злагоди [12].

На думку О. Жука «Соціальний захист у вузькому розумінні є системою соціальних та економічних прав, обов'язків і гарантій, законодавчо закріплених державою та реалізованих її соціальною політикою з метою надання кожному члену суспільства, незалежно від його походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності можливості вільно розвиватися, максимально повно реалізувати себе, свої здібності через забезпечення гідного рівня життя та соціальної справедливості в суспільстві» [4].

Соціальний захист – система матеріального забезпечення і обслуговування громадян на випадок старості, інвалідності, хвороби, в разі втрати годувальника та в інших установлених законодавством випадках [10].

Важливе місце в соціальній політиці сучасної України належить сфері соціального захисту населення. Метою соціального захисту є надання державної підтримки найбільш вразливим верствам населення, задоволення мінімальних потреб тих громадян країни, які найбільше постраждали від ринкових перетворень. Масштаби соціального захисту залежать від обраної соціальної політики, і, відповідно, від обсягів її фінансового забезпечення. За допомогою сфери соціального захисту досягаються певні цілі соціальної політики, зокрема:

- дозволяє перерозподіляти доходи в суспільстві на користь найбільш вразливих членів суспільства, що зменшує рівень бідності та нерівності в суспільстві;
- стимулює домогосподарства до здійснення заощаджень і, відповідно, продуктивних інвестицій;
- бере на себе завдання управління соціальними ризиками;
- дозволяє підтримувати ефективний та сталий розвиток в країні.

Основними складовими соціального захисту в ринковій економіці є: встановлення гарантованих умов життя; соціальні гарантії на випадок безробіття; пенсійне забезпечення; утримання інтернатів, будинків для людей похилого віку тощо; державна підтримка та надання соціальних трансфертів; соціальне страхування тощо.

Державні програми зайнятості зазвичай реалізуються через пільгове оподаткування

компаній, які створюють нові робочі місця. Елементом соціального захисту є державно-правове регулювання найманої праці, яке здійснюється через встановлення в законодавчому порядку мінімального розміру заробітної плати, пенсій, порядку укладання колективних договорів щодо умов праці, заробітної плати, соціального страхування тощо.

З аналізу стану соціального забезпечення окремих категорій громадян з окресленням його основних характеристик, враховуючи досягнення країни у системі соціального забезпечення, основними стратегічними напрямками державного регулювання у сфері соціального захисту, на нашу думку, можна виділити: подолання бідності та підвищення доходів населення, державні гарантії зайнятості, стимулювання розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування, пенсійного забезпечення, соціальних послуг, використання пільг та соціального захисту окремих категорій громадян.

Подолання бідності. Завдання подолання бідності полягає в ефективному управлінні соціальними процесами та зосередженні зусиль на викоріненні бідності, зниженні ризиків успадкованої бідності, задоволенні базових потреб людини та створенні умов для впевненості в завтрашньому дні. У сучасних умовах необхідний новий підхід до вирішення проблеми подолання бідності, пов'язаний зі зміною трактування бідності як нестачі коштів для фізичного виживання на її трактування як неможливості підтримувати повноцінне соціальне життя. Основною метою соціальної політики є підвищення рівня життя населення через економічне піднесення держави відповідно до європейських стандартів, що може бути досягнуто, насамперед, через підвищення заробітної плати та доходів населення. Для цього необхідно відновити стимулюючу роль заробітної плати, а також підвищити платоспроможність населення. Легалізація і зростання заробітної плати та інших видів доходів стане стимулом і фінансовою основою для подальшого підвищення соціальних виплат.

Забезпечення гарантій зайнятості. Державна політика зайнятості передбачає здійснення заходів, спрямованих на детінізацію зайнятості, підвищення ефективності ринку праці, забезпечення гарантій зайнятості в процесі приватизації та реструктуризації підприємств, підтримку підприємництва та самозайнятості, захист інтересів трудових мігран-

тів, які працюють в Україні, від іноземних роботодавців.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Розвиток системи загальнообов'язкового державного соціального страхування полягає у підвищенні ефективності використання коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, створенні сучасної та ефективної системи адміністрування страхових внесків відповідно до європейських стандартів.

Пенсійне забезпечення. Нещодавно були внесені зміни до пенсійного законодавства, які забезпечили підвищення доходів пенсіонерів до рівня прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Однак рівень доходу після виходу на пенсію працівника становить лише половину його заробітку, а протягом 10 років після виходу на пенсію зменшується до 30 відсотків. При цьому ставка страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування залишається високою, але не забезпечує фінансової збалансованості солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Недержавні пенсійні фонди пропонують відкривати накопичувальні (депозитні) пенсійні рахунки. Однак в умовах кризи та недовіри населення до банківської системи та недержавних пенсійних фондів ця форма пенсійного страхування поки що не набула популярності. Запровадження трирівневої пенсійної системи, яка включає солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та систему недержавного пенсійного забезпечення, передбачає створення умов для суттєвого підвищення рівня пенсійного забезпечення. Соціальні послуги. Корекція системи соціального обслуговування, спрямована на підтримання та забезпечення належного рівня життя пенсіонерів, інвалідів, малозабезпечених сімей, дітей та молоді, бездомних осіб, осіб, звільнених з місць позбавлення волі, здійснюється шляхом трансформації надання соціальних послуг.

Запровадження системного підходу до надання пільг: удосконалення системи надання пільг громадянам; розроблення та затвердження єдиних соціально та економічно обґрунтованих норм споживання послуг за видами пільг на одну особу; удосконалення Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги, з метою спрощення процедури надання пільг

населенню та розрахунків з постачальниками за фактично надані послуги, запобігання зловживанням; надання громадянам права вибору форми надання пільг (у натуральній, грошовій, безготівковій тощо); запровадження соціального паспорта пільговика (електронної картки).

Соціальний захист окремих категорій громадян. Удосконалення сфери соціального захисту окремих категорій громадян передбачає забезпечення адресності соціальної допомоги та підвищення її розмірів, створення умов для інтеграції в суспільство людей з інвалідністю, ветеранів та людей похилого віку, малозабезпечених сімей, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, соціальний захист бездомних громадян та соціальна адаптація осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Розглянемо детальніше програми соціального захисту у розрізі таких категорій: внутрішньо переміщені особи; ветерани та учасники бойових дій; особи з інвалідністю; особи, які постраждали від Чорнобильської АЕС; материнство та дитинство; усиновлення, опіка та піклування; соціальні допомоги та послуги; відомості про трудову діяльність; пенсійні послуги; працевлаштування; субсидії.

Надання державних соціальних послуг на території України, де точаться бойові дії та на тимчасово окупованих територіях, стало неможливим для населення. Завдяки платформі «ДІЯ: Державні послуги онлайн» здійснено цифровізацію багатьох послуг щодо соціального захисту населення, що дає змогу безперешкодно скористатися ними населенню.

Наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб [8]. За цих обставин Міністерство соціальної політики впроваджує у свою діяльність ефективні цифрові інструменти. Зокрема, протягом 2023 року Єдина інформаційна база даних внутрішньо переміщених осіб посилена також Інформаційно-пошуковою системою, яка дозволяє ідентифікувати потреби внутрішньо переміщених осіб та більш ефективно на них реагувати. Дана інформаційна система є «механізмом багатфакторного параметричного пошуку інформації внутрішньо переміщених осіб з інструментом гнучкого формування результатів відбору» [7].

На рисунку наведено структурування осіб, що подали заявки на отримання єДопомоги.

Як видно з рисунку 1 найбільшу частку осіб, що потребують підтримки в рамках соці-

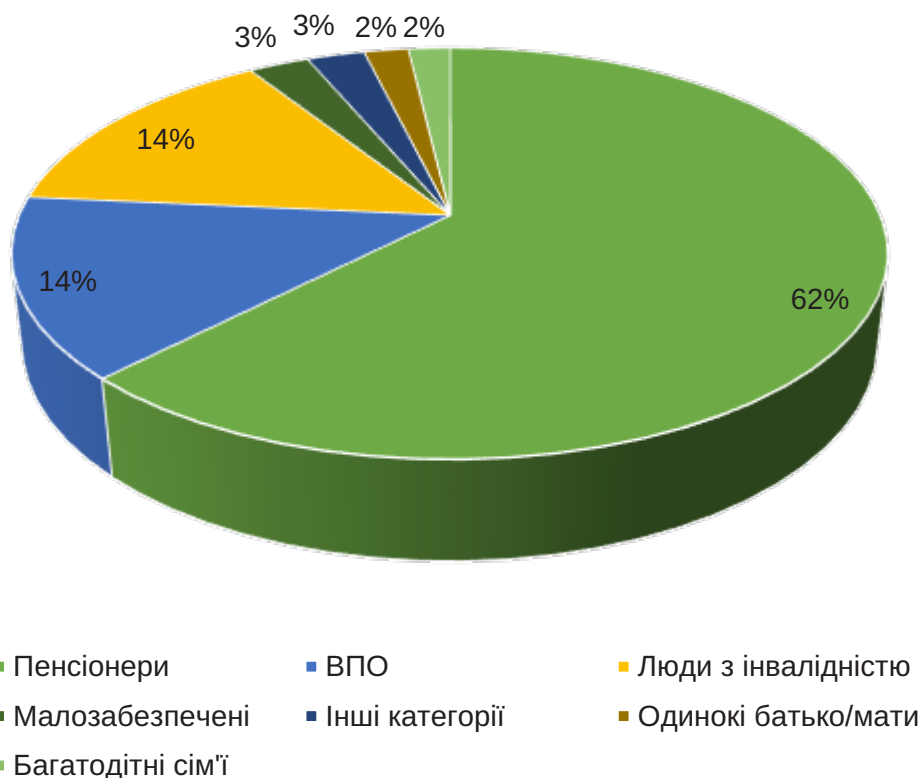

Рис. 1. заявки на отримання єДопомоги у розрізі категорій осіб, %

Джерело: [5]

альної підтримки «єДопомога», складають пенсіонери (62%), ВПО (14%) та люди з інвалідністю (14%).

Кількість заяв на отримання виплат в рамках програми «єДопомога» серед ВПО у регіональному зрізі наведено на рисунку 2.

Як видно з рисунку 2 найбільша кількість заяв на отримання допомоги отримано в Харківській області (229839 осіб).

Як видно з рисунку 2 найбільше потребують допомоги ВПО у зонах, що найближче

розташовані до зони бойових дій (або входять до зон бойових дій).

Останніми роками законодавча та виконавча влада України приділяє більше уваги розвитку соціальної сфери та покращенню соціального захисту населення, що відображається у прийнятті певних соціальних законів, незначному збільшенні інвестицій у людський капітал, частковому впровадженні адресних принципів підтримки різних соціальних груп. Майже всі політичні блоки та пар-

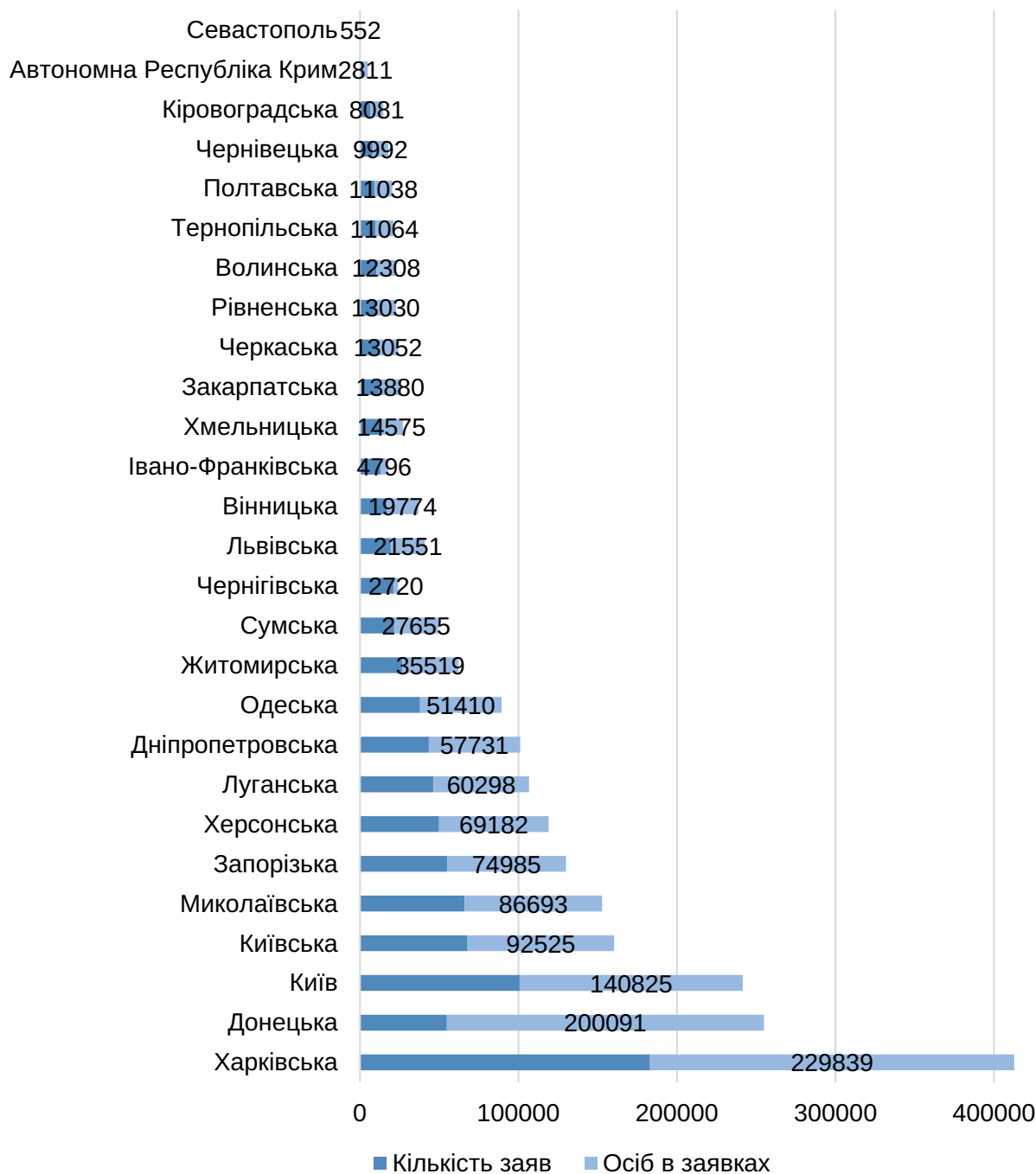

Рис. 2. Кількість заяв на оплату допомоги серед ВПО у регіональному зрізі

Джерело: [5]

тії визначили соціальні питання як ключові у своїх передвиборчих програмах. Однак існує велика розбіжність між деклараціями ідей та конституційними принципами формування соціальної держави, з одного боку, і реальною практикою органів державної влади щодо забезпечення та реалізації соціальної політики – з іншого. На жаль, реформи, що розпочалися в країні, поки що не призвели до суттєвого покращення добробуту українського суспільства.

Висновки. Необхідно підкреслити важливу роль соціального захисту в соціально-економічному розвитку суспільства, адже держава через формування ефективного соціального захисту населення створює захисні механізми та належні умови для повноцінного розвитку кожного індивіда, сприяє підвищенню добробуту та задоволенню потреб вразливих верств населення, що набуває особливого

значення в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Трансформаційні зміни у сфері соціального захисту населення України, обумовлені війною, суттєво вплинули на пріоритетні напрями реалізації програм соціального захисту та допомоги. Вагомим внеском задля удосконалення сфери соціального захисту з боку держави є впровадження цифровізації надання соціальних послуг. Такі інструменти значно полегшують усім верствам населення, що потребують допомоги, скористатися соціальними послугами. Тому розроблення нових соціальних програм та інструментів, задля їх ефективного втілення, потребують залучення додаткового фінансування, що за сучасних умов є складним завданням та викликом, що впливає на економічну безпеку України. Важливим у цьому контексті є залучення міжнародної фінансової допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гітіс Т. П., Чемерис Є. Т., Антонова В. І., Носаньова А. С. Дослідження сучасного рівня соціального захисту населення в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 1 (59). С. 116–122. doi: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1\(59\)-116-122](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1(59)-116-122)
2. Грень Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 6. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf
3. Дубич К. В. Сучасні проблеми забезпечення соціальними послугами населення громад в умовах війни. URL: [https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/4_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20\(2\).pdf#page=87](https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/4_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20(2).pdf#page=87)
4. Жук О. Б. Фінансове забезпечення реалізації соціальної політики держави [Текст] : дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / Олег Богданович Жук. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 295 с.
5. ІОЦ. Мінсоцполітики України. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analyticsEDopomoga/>
6. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 372 с.
7. Міністерство соціальної політики (2023). Костянтин Кошеленко розповів про роботу Інформаційно пошукової системи, яка дозволяє оцінити потреби внутрішньо-переміщених осіб. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22946.html>
8. Міністерство соціальної політики. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
9. Підлипна Р. П. Система соціального захисту населення в Україні в сучасних умовах: сутність і основні складові. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2015. № 1 (69), ч. 1. С. 16–22.
10. Самойленко Н. А. Сучасний стан соціального захисту населення в Україні. *Молодий вчений*. 2018. №11.
11. Хожило І. І. Стратегія державної безпеки та імператив соціального захисту населення в умовах війни: регіональний аспект. *Державний науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Випуск 6. URL: https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/163065/%d0%a5%d0%be%d0%b6%d0%b8%d0%bb%d0%be_8.pdf?sequence=1&isAllowed=y
12. Багмет М. О., Деріга В. В. Шляхи вдосконалення системи соціального захисту в Україні: політологічний аналіз. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ, 2009. Вип. 17. С. 250–258.

REFERENCES:

1. Gitis, T. P., Chemerys, Ye. T., Antonova, V. I., Nosanyova, A. S. (2020). Doslidzhennia suchasnoho rivnia sotsialnoho zakhystu naseleння v Ukraini [Study of the Current Level of Social Protection of the Population in

- Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, vol. 1 (59), pp. 116–122. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1\(59\)-116-122](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1(59)-116-122) [in Ukrainian]
2. Gren T. Y. (2022). Features of the implementation of the policy of social protection of territories in war-time. Scientific notes of Vernadsky TNU. Series: Public management and administration. Available at: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf
  3. Dubych K.V. (2022). Modern problems of providing social services to the population of communities in war. Available at: [https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/4_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20\(2\).pdf#page=87](https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/4_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20(2).pdf#page=87)
  4. Zhuk O. B. (2017) Finansove zabezpechennia realizatsii sotsialnoi polityky derzhavy [Financial support for the implementation of social policy of the state]: Candidate of Economic Sciences (PhD): 08.00.08. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 295 p.
  5. SIC. Ministry of Social Policy of Ukraine. Available at: <https://www.ioc.gov.ua/analyticsEDopomoga>
  6. Lopushniak, H. S. (2011). Derzhavna sotsialna polityka yak peredumova ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [State social policy as a prerequisite for economic development of Ukraine]. Lviv: Lviv Regional Institute of Public Administration. [in Ukrainian]
  7. Ministry of Social Policy (2023). Kostyantyn Koshelenko spoke about the work of the Information Search System, which allows to assess the needs of internally displaced persons. Available at: <https://www.msp.gov.ua/news/22946.html>
  8. Ministry of Social Policy. Available at: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
  9. Pidlypna R. P. (2015) Systema sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini v suchasnykh umovakh: sutnist i osnovni skladovi [The system of social protection of the population in Ukraine in modern conditions: essence and main components]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, vol. 1 (69), pp. 16–22. [in Ukrainian]
  10. Samoilenko N. A. (2018) Suchasnyi stan sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini [The current state of social protection of the population in Ukraine]. *Young Scientist*, vol. 11.
  11. Khozhylo I. I. (2022) Stratehiia derzhavnoi bezpeky ta imperatyv sotsialnoho zakhystu naselennia v umovakh viiny: rehionalnyi aspekt [State security strategy and the imperative of social protection of the population in wartime: a regional aspect]. *State Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*, vol. 6. Available at: https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/163065/%d0%a5%d0%be%d0%b6%d0%b8%d0%bb%d0%be_8.pdf?sequence=1&isAllowed=y
  12. Bagmet M. O., Dereha V. V. (2009) Shliakhy vdoskonalennia systemy sotsialnoho zakhystu v Ukraini: politohichnyi analiz [Ways to improve the system of social protection in Ukraine: political analysis], *Modern Ukrainian politics. Politicians and Political Scientists about it*. Kyiv. Issue 17. P. 250–258.